

לצביון וקדושת ישראל, ובכגון זה נאמר 'יהרג ואל יעבור'²². הלכה זו תלויה במקום ובזמן²³.

אוצר החכמה

כא. ראיית הנולד - ישנם סגנונות ביגוד המשייכים את הלובשת מבחינה חיצונית לנשים ברמה נמוכה יותר ביהדות או בצניעות, ראוי להמנע מסגנונות אלו, כדי לא להיכנס למעגל של נסיונות. הסגנונות משתנים מתקופה לתקופה, והאיסור תלוי במקום ובזמן²⁴.

ודע כי רוב רובם של בגדי הגויים או האופנה או המודרניזציה יש בהם סממן גדול ומובהק של פריצות [גם כשאינו מורגש ומובן לכל אחד²⁵], ואיסורם בכל מקום ובכל זמן.

כב. לא ילבש – מנהג המקום קובע מהו בגד איש ומהו בגד אשה. אבל מנהג שאינו מתוקן או מנהג הנוגד את הטבע היהודי, אין הולכים אחריו²⁶.

כג. תקנת חכמי המקום - מחובת חכמי הדור ומנהיגי הקהילות לתקן ולחדש הנהגות של תוספת צניעות, למטרת גדר וסייג, או לצורך ביצור ושמירת חומת

(נב) וכפירוש הרי"ף (שם): הנכרים היו עושים רצועות מנעליהם ארוכות, וישראל היו עושין שחורות כדי שלא ילבשו מלבוש נכרי.

(נג) לפי שהאיסור נעשה בפרהסיא. ובאופן שגזרה המלכות על כך, אפילו בצינעא יהרג ואל יעבור (גמרא שם).

(נד) שהרי בספרי הפוסקים לא הוזכרה שום הלכה בנושא צבע רצועות המנעלים.

(נה) לדוגמא, חצאיות ארוכות עד הקרסול משמשות לעיתים כסמל ושם נרדף להידרדרות, וגרביים שחורות משמשות לעיתים כסמל לפריצות. ובמקום ובזמן שהארוך והשחור אינם משמשים כשמות נרדפים להידרדרות או פריצות, הרי הן מותרות בלבישה. ואמנם יש נוהגות להמשיך למנוע את הבנות מהארוך והשחור לשם תוספת שמרנות, כל שאין מטרת הלובשת לשם תוספת צניעות. ובלבד שהמנהג לא יגרום ללבישת בגדי איסור, כגון כאשר הבת אינה יכולה לעמוד בנסיון וללבוש 'חצאית אמצע' יש להתיר לה חצאית ארוכה כדי שלא תלבש חצאית קצרה מאמצע הרגל, וכן כאשר המניעה מגרביים שחורות מביאה לידי לבישת גרביים בעבע רגל, האסורות מן הדין וגזרות להחטאת הרבים המורה [ראה פרק כא סעיף ח] יצא שכן בהפסידן עשרת מונים (הוראת כל רבני בי"ד משמר התורה). אמנם יש להבהיר שבגרביים שחורות יש לשים לב באופן מיוחד שיהיו אטומות כראוי.

(נו) ראה פרק כ הערה ג.

(נד) ראה פרק כז סעיף ה.

ההבדלה בין ישראל לעמים^{נח}. לפעמים התקנה קבועה ועומדת, ולפעמים היא תלויה במקום ובזמן.

לעומת זאת כשהורו חכמי הדור על תלבושות האסורות בלבישה מחמת פריצות או חוסר צניעות, אין אלו תקנות אלא הלכות הנוהגות בכל מקום ובכל זמן. ואף אם יתקבצו כל חכמי הדורות הבאים להקל בפרט אחד שלא כדבריהם, אין ממש בדבריהם.

כמו כן, גם אם הוראותיהם עדיין לא נתקבלו ברוב ישראל, ההוראות קבועות וקיימות, שהרי אין אלו תקנות אלא בירורים והגדרות, מה נכלל בחובת השמירה וההרחקה מן הנשים ובאיסור 'לפני עיור לא תתן מכשול' ובאיסור 'ובחוקותיהם לא תלכו' ובעוד איסורים חמורים הכתובים בתורה.

בדורות האחרונים עקב התפתחות הטכנולוגיה התחדשו שאלות רבות בכל חלקי התורה בכלל, ובהלכות שבת בפרט. כמובן שההלכות אינן כתובות בשולחן ערוך, ועלינו להישמע לגדולי ההוראה הבקיאים בשרשי הסוגיות, המבינים דבר מתוך דבר, וההוראה מסורה בידיהם לקבוע ולהגדיר מה נכלל באיסור 'לא תעשה כל מלאכה' ובפסוק 'מחלליה מות יומת'^{אוצר החכמה}. והדבר ברור שהמדליק אור או נוסע בשבת דינו כמחלל שבת לכל דבר^{טז}.

גם בתחום הביגוד התחדשו שאלות רבות אשר לא דנו עליהן בדורות הקודמים, מחמת ההבנה הפשוטה שבגדים אלו פסולים מלבוא בקהל, וגם התפתחות הטכנולוגיה לא פסחה על סוגי התלבושות למיניהן. וגדולי הדור ישבו על המדוכה לרון ולהורות, להגדיר ולהבהיר, אלו בגדים אסורים מן התורה.^{טז}

(נח) ראה פרק א הערה מת.

(נט) ראה פרק א הערה מד.

(ס) אמנם ישנם בגדים אסורים לכלל הנשים מן התורה מחמת היצמדות, בגדים אלו נאסרו ע"י הפוסקים גם לאותן מעט אשר אין הבגד נצמד עליהן, או שרוצות ללבושם בעזרה שאינה נצמדת. וזאת בתורת תקנה וגדר וסייג, באשר כל אחת ואחת מהן סמל ודוגמא לחברותיה וקרובותיה (ראה מאמר ח סעיף ז). כמו כן ישנן מעט תלבושות אשר אינן אסורות מן הדין אלא בבחינת 'איזהו חכם הרואה את הנולד', תלבושות אלו אסורות מכח תקנת חכמים.

אוצר החכמה

דרך התורה

כד. כללו של דבר, אין כל הבדל בין איסור 'לפני עיור לא תתן מכשול' לשאר האיסורים שבתורה, אשר אינם תלויים כלל במנהג המקום. ואין כל הבדל בין מידת הצניעות והפריצות, לשאר המידות הטובות והרעות, אשר גם הן אינן תלויות במנהג המקום. המושג 'מנהג המקום' לא הוזכר אלא על הנהגה מתוקנת או הנהגה של "תוספת צניעות"^{כו}, ולא על הנהגה שאינה תואמת את מידת הצניעות. ומידת הצניעות אינה נקבעת על פי הסכמת בני אדם אלא על פי האמת.^{כז}

כה. וכה דברי גדולי הפוסקים:

ובצרפת ראיתי גדולים שהלכו יחף בשבת, והם היו גבורים בתורה, ומיהו אין נכון לעשות כן אפילו בחול (שו"ת מהר"ם מרוטנברג (ברלין לא-לב). בי"ח או"ח שא ה. מגן אברהם שא כו. ומשנה ברורה שם).

אם נהגו שלא להקפיד כלל על היזק ראייה שבכתים וחצרות, מנהג בטעות הוא ואינו מנהג. שאינו רשאי לפרוץ גיבנם של ישראל ושלא לנהוג בצניעות, וכגורם

(סא) המושגים 'מנהג המקום' הוזכרו ברובם על תוספת צניעות [כיסוי הראש בבית, כיסוי הצואר, שערות היוצאות מחוץ לצמתן כמבואר] או על דברים השנויים במחלוקת הפוסקים [פא"ג, כיסוי הפרק שבין המרפק לכף הירך] ובאופן שגם ההנהגה להקל אין בה סטייה מההנהגה המתוקנת.

(סב) וגם הלכות צניעות האנשים לא נקבעו על פי הסכמת העולם אלא על פי המקורות בראשונים לגבי חובת נטילת ידים לאחר הנגיעה במקומות המכוסים [ראה פמ"ג א"א ב ד וארצות החיים ב א, והובאו להלכה במשנה ברורה ב, א]. וראה בסעיף הבא.

עוד כתב המשנה ברורה (שם): וכן בבית המרחץ שדרכן של בני אדם ללכת ערומים ואי אפשר בענין אחר, אין בזה משום פריצות. וכן כשרוחץ בנחל הדין כן. רק יזהר לפשוט וללבוש בגדיו סמוך לנחל כל מה שאפשר בכדי שלא ילך בגילוי הגוף שלא לצורך עכ"ל. הרי שאינו די בדרכן של בני אדם אלא בתוספת 'ואי אפשר בענין אחר' וגם אז יש למעט ככל האפשר.

עוד כתב המשנה ברורה בשם המגן אברהם: איתא בגמרא (בי"ב נו): חלוק של תלמיד חכם כיצד, כל שאין בשרו נראה מתחתיו טפת. ועכשיו אין נוהרים בזה משום שהכל הולכים בבתי שוקיים ואין הבשר נראית עכ"ל. ולא כתבו דעכשיו אין נוהרים בזה משום מנהג המקום. ואמנם יש דברים גבוליים הניתנים לשינוי לפי האקלים שבמקום, כגון ללכת יחף [ראה הערה לג] וזו כוונת המשנה ברורה 'כל מה שדרכו להיות מכוסה' כמבואר במקור דבריו (פמ"ג וארצות"ח הנ"ל) שהמנהג נקבע לפי המנהג המתוקן. וגם מידת הנדיבות תלויה בעושרו של כל אחד ואחד ולא לפי הסכמת בני אדם.

לשכינה שתסתלק מישראל¹⁰¹ (שו"ת הרשב"א ח"ב רסח ד"ה וכן למדין).

ולמעלה מפרק הזרוע של יד, הוא בכלל מקום המכוסה [גם לגברים]. ואף שרבו

מגולי כל היד, בטלה דעתם (קובץ אגרות חזון איש ח"א ד).

אוצר החכמה

עוד כתב החזון איש: ומאוד קשה עלי הדבר, שאינו ממידת הצניעות... ואף שפשטה המחלה בין התורניים [בני התורה] לא נשתנה הדבר בשביל זה (שם אגרת קצט).

כו. ענין ההכשלה גם הוא אינו תלוי בשינוי במנהג המקום¹⁰². איסור הסתכלות חל גם על פניה וידיה¹⁰³, ואיסורי לפני עיור והחטאת הרבים חלים על כל סטיה מהדרך המתוקנת¹⁰⁴.

המושג 'משונה וחריג' אינו אלא הגדרה חלקית למושג 'משיכת העין'. ואדרבה, מצות הצניעות קיימת גם כשתהא ניכרת ומיוחדת לטובה בין חברותיה¹⁰⁵.

כז. רגש יהודי – גם כאשר בנות המקום מבורכות באהבת הצניעות וברגש יהודי,

(סג) שמירה על פרטיות היא אחת מדרכי הצניעות (ב"ב ס.). וכשנפלה המחיצה בין שני חצרות מוטל על שניהם להשתתף בהוצאות הבניה. וחכמים לא קבעו מאיזה עובי ואיכות של אבנים יש לבנות את המחיצה, ותלאום במנהג המדינה. אבל אם נהגו לבנות בחומר רעוע או שלא לבנות כלל, אין מנהגם מנהג. וראה פרק כד סעיפים יח-כב.
(סד) זו מציאות מוחשית שאינה ניתנת להכחשה, שהרי הנסיונות בעניני שמירת העיניים לא הוקטנו בדורנו מחמת הרגילות. ואמנם ישנם דברים המזיקים רק לרוב הציבור או מיעוטם, אך איסור לפני עיור חל גם על החטאת יהודי אחד כל שאינו בבחינת בטלה דעתו.
(סה) עבודה זרה כ. אלא שבמקומות המכוסים אסור אפילו ראייה בעלמא לפי תומו (משנה ברורה עה ז וחזון איש או"ח טז ו).

(סו) כלומר, גם על הסתכלות שבמקומות הגלויים [ולכן אסורה להיכנס לעזרת גברים], שהרי איסור לפני עיור חל גם כשהחוטא מזיד [וראה פרק א הערה יד]. ומ"מ התולכת בדרך הישרה והמתוקנת אינה נחשבת כמזמנת את המכשול לפני החוטא והחוטא נדון כמכשיל את עצמו, ולכן אינה חייבת לכסות פניה וידיה, ולא נצטוותה אלא באופן כללי במצות כל כבודה בת מלך פנימה. וכן אסורה להיכנס לעזרת הגברים, לפי שעצם ההתערבות בין הגברים נוגדת את הדרך הישרה והמתוקנת.

וכן מבואר בגמרא (שם:): שהיה ראוי לאסור מסירת בגדי נשים לכובס משום לפני עיור לא תתן מכשול, אילולי ההיתר של בעבדיתה טריד, ואף שהכובס רגיל לראות בגדי נשים כל היום.

(טז) וראה פרק לג סעיפים כג כד.

אין לקבוע על פיהן את גדרי ההלכה. המושג 'לימדה תורה דרך ארץ' הוזכר רבות בתורה^{סח}. הנהגת דרך ארץ^{סו} אינה נקבעת לפי שכלו או הרגשתו של כל אחד ואחד, אלא לפי האמת. לא לחינם טרחו רבותינו חכמי המשנה לכתוב מסכתות גדולות בעניני מידות טובות ודרך ארץ, מסכת אבות [128 משניות], מסכת אבות דרבי נתן [41 פרקים], מסכת דרך ארץ [21 פרקים], ללמדנו שבנוסף על ההבנה הנדרשת מכל אחד ואחד² יש ללמוד מפי ספרים וסופרים כיצד להתעלות ולהתקדם במעלות המידות הטובות והנהגה הישרה. וכן קבעו חכמי המשנה (אבות ג, כא): אם אין תורה אין דרך ארץ.

וכה נאמר בתנא דבי אליהו: אמר הקדוש ברוך הוא, לא נתתי לאלו את ארץ ישראל אלא כדי שיעסקו בתורה וילמדו דרך ארץ (פרק יא). ברוך המקום ברוך הוא, שנתן את התורה לישראל כדי שילמדו ממנה דרך ארץ.

כח. וכשם שדרכי המידות, הטובות והרעות, המשובחות והמגונות, אינן נקבעות לפי מנהג המקום, או רגש יהודי ומוסרי. והמידות הרעות [אכזריות, כעס, עצלות, קמצנות, קנאה, תאות האכילה, תאות הממון ועוד] אינן מתהוות למידות טובות גם כאשר כל בני המקום רגילים בהן ואינם רואים בהן שום פגם^{סז}. ואדרבה הדבר מוכיח שבני המקום לא זכו לשלימות בתקון המידות. ועליהם ללמוד מפי ספרים וסופרים מה הן המידות הרצויות, ובד בבד לפתח רגשות של אצילות ועדינות וסלידה מהנהגות רעות ומגונות, נימוסי המקום אינם באים אלא כתוספת על ההנהגה הנלמדת

(סח) ראה שבת קיד: ביצה כה: מגילה כו. חולין פד. ורש"י בראשית יג ג, במדבר כט לו, דברים יב כ ועוד רבים.

(סט) כלומר, ההנהגה הישרה והמתוקנת בהנהגת הארץ [בין הבריות].

(ע) כמבואר בגמרא: כל מי שאין בו דיעה אסור לרחם עליו (ברכות לג). וכל תלמיד חכם שאין בו דיעה [לנהוג בדרך ארץ] נבילה טובה הימנו (ויקרא רבה א, טו). ור' עקיבא בדק את תלמידיו האם יש בהם מידת דרך ארץ (דא"ר פרק ט). הרי שהזוכה למידת דרך ארץ עליו להבין בעצמו כמה וכמה הנהגות טובות וישרות אף שלא נכתבו במפורש, והמשניות נכתבו כתוספת על ההבנה הפשוטה, כיצד להתקדם במעלות המידות הטובות והנהגה הישרה. (עא) לדוגמא, כאשר בני המקום אינם רואים גנאי ופגם במידת האכזריות, או שבטוחים שהנהגה פלונית אינה בכלל אכזריות, אין האכזריות נהפכת לרחמנות, ואדרבה הדבר מוכיח שבני המקום יש בהם קצת אכזריות.

וכן מי שאינו רואה כל פגם בהליכה בקומה זקופה או עקב בעד גודל, או בהתעלמות מן העניים, או בדיבור בעזות להורים ומורים, הרי שלא זכה לשלימות במידות הענוה והרחמנות ודרך ארץ והכרת הטוב. כמו כן אשה שאינה רואה כל פגם בהנהגה או בתלבושת שנאסרו על ידי גדולי הדור, הרי שעדיין לא זכתה למידת הצניעות המשובחת.

מהתורה וחכמיה^{עב}.

כך דרכי מידת הצניעות אינן נקבעות לפי רגש יהודי או מוסרי אלא לפי האמת. וכאשר בנות המקום נוהגות בחוסר צניעות ואינן רואות בכך כל פגם וגנאי או חוסר צניעות, הדבר מוכיח שבנות המקום לא זכו להשתלם במידת הצניעות^{כז}. ואין מידת הצניעות יורדת לקראת בנות ישראל, אלא על בנות ישראל להתעלות ולהתקדם לקראת מידת הצניעות.

כט. זאת ועוד, תורת הצניעות כוללת גם חובה הילכתית, וכשם שגדרי הלכות שבת ומועדים, קריאת שמע ותפלה, כבוד בית הכנסת ובית המדרש, גזילה ונוקי שכנים ודיני ממונות, אינם נקבעים כלל על פי רגש יהודי או מוסרי, והרגש היהודי והמוסרי אינם באים אלא כתוספת על עיקר הדין^{כח}, כך פירטי הלכות לפני עיור לא תתן מכשול^{כט} ובחוקותיהם לא תלכו^ל טעונים הכרעה והגדרה הילכתית של גדולי ההלכה, והרגש היהודי והמוסרי באים כתוספת על גדרי ההלכה.

ל. הדברים נאמרו גם בדורות הראשונים, גם בהן לא היה ניתן לקבוע את גדרי ההלכה על פי מנהג המקום או רגש יהודי. על אחת כמה וכמה בדורות האחרונים כאשר השפעת הרחוב גדולה מאוד. ובודאי שאין לקבוע את גדרי ההלכה כפי בנות

אוצר החכמה

אה"ח 1234567

(עב) וכדברי המשנה: לא יהא אדם עומד בין היושבים ולא יושב בין העומדים (דרך ארץ ווטא פרק ה). הנהגה זו אינה אלא אחת ממאות הנהגות דרך ארץ המוזכרות במסכת דרך ארץ ובגמרא ובשולחן ערוך (או"ח סימנים ב' ג' ק"ע רמ"א ועוד), וברוך כלל הנהגה זו נדחית מפני שאר הלכות דרך ארץ, ולפעמים גם מפני הנהגת תוספת דרך ארץ, וכדברי הרמב"ם (דעות ה, א): כשם שהחכם ניכר בחכמתו וברעותיו והוא מובדל בהם משאר העם, כך צריך שיהא 'ניכר' במאכלו ובמשקלו ובדיבורו ובהילוכו במלבושו, ויהיו כל המעשים האלו נאים ומתוקנים ביותר. והרבה פרטים ופירטי פרטים בדבר וראה סעיף מ.

(עג) ראה בהערה הקודמת. וכה דברי מרן המשגיח מלייקווד הגרנ"מ ואכטפויגל זצ"ל (קובץ שיחות ח"ב פרשת תרומה): מעתה פלא גדול על איזה חברים כאשר מתארחים בבית חבריהם מדברים עם בעלת הבית בחיבה ובידידות, וכן בין השכנים אינם נזהרים מלקרות אותה בשמה... והוא ממש היפוך הנהגת הצניעות. והנהוג כן סימן שאין לו השגה במהות מידת הצניעות.

(עד) להלן כמה דוגמאות: ירא שמים אינו נהנה מחפץ המופקר שלא ברצונו המלא של המפקיר (שבת קכ). ולפנים משורת הדין יש להתזיר אבירה גם לאחר יאוש (בי"מ כד:). לא הרבה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה ולא נהגו לפנים משורת הדין (שם ל:). ורב הורה לתלמידו לוותר לפועליו על שבירת החבית וגם לשלם להם שכר פעולתם משום 'למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור' (שם פג.).

אוצר החכמה

דורותינו, ואין לנו אלא להידבק בהוראות גדולי הדור.

לא. וכה דברי מרן רבינו אלעזר מנחם מן שך זצ"ל במכתבו לפני יותר מארבעים שנה^{ע"ה}:

התקופה שאנו חיים בה מדברת בעד עצמה, כמעט שאינה המשך לתקופות הקודמות לה. המוסכמות שהיו אז שלא ערער עליהן אדם, ועליהן היתה תפארתנו וגאוותינו, הצניעות שבת ישראל היתה מצוינת בה בכל שנות גלותנו בין העמים, היתה לאות כבוד לעם ישראל בקדושתה ובטהרתה... אבל נשתנו הזמנים, והתרבות של כל האומות הוא גם תרבות לכלל ישראל, וחוקות הגויים הם גם חוקים לעם ישראל. וכאילו כל ההיסטוריה של כלל ישראל מתחילה מדורנו, ולכל היותר מדור שלפני זה.

וכה דברי מרן רבינו יוסף שלום אלישיב זצ"ל לפני כארבעים שנה^{י"ב}:

ומי יתן וחפץ ה' בידו יצליח לעורר את לבב שלומי אמוני בית ישראל אשר התורה חביבה עליהם, ובוחרים בתורה ובמנהגיה, שיקבלו עליהם ועל זרעם שנשותיהם ובנותיהם ילכו במלבושי הצניעות כשם שהלכו בנות ישראל בדור שלפני פנינו.

וכה דברי מרן השבט הלוי שליט"א:

דרכי הצניעות מאוד צריכים חיזוק, כי ירוד ירדנו מאוד. ובעוונותינו הרבים הרחוקים מיהדות מכניסים דרכים לא דרכים גם לבתי היראים^{י"ג}. והוא כמעט שורש ירידת המוסר של דורינו^{ט"ז}.

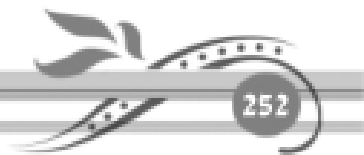
נאמנים עלינו עדויות גדולי ישראל על המרחק העצום שבין דורותינו לדורות הראשונים. גם אנו וזקנותינו ואמותינו יכולות להעיד על ההידרדרות האיומה במשך העשורים האחרונים בכל תחומי הביגוד. גם הרגשי הצניעות כהו מאוד

(ע"ה) אב תשל"א. נדפס במכתבים ומאמרים ח"ג מכתב קסט 'מכתב חיזוק לבנות ישראל'. ובסיום המכתב כתב מרן זצ"ל: וסוף האמת לנצח, כי תורתנו הקדושה היא נצחית.

(ע"ו) אב תשל"ה. נדפס בקובץ תשובות ח"א יג. וכה תחילת דבריו: והנה ברצוני להקדים, איני בא לתקוע עצמי לדבר הלכה בענין זה, וכונתי במכתב זה רק לשאת ולתת ברברי כבוד תורתו הרמה, ומי יתן... ככתוב בפנים.

(ע"ז) בהסכמתו לספר אום אני חומה (שבט תשנ"ו).

(ע"ח) בהסכמתו לספר הצניעות והישועה (חשון תשל"ו).

מחמת השפעת הרחוב^ט, עד שהמבוגרות אינן מבינות כיצד תלמידותיהן ובנותיהן יכולות להתלבש בצורה כזו או אחרת, והמבוגרות בעצמן מעידות כי נשי הדור הקודם זכו להרגשים גבוהים יותר. ואף שאין לחייב את בנות דורותינו בכל ההידורים של הדורות הקודמים^ב, אך ברור כשמש שאין לקחת את בנות דורותינו כמדירה הלכתית כנגד הנראות גדולי הפוסקים.
אוצר החכמה:

לב. כיסוי הראש – המצוה היחידה המפורשת בתורה בנושא צניעות האשה, היא מצות כיסוי הראש^{כב}. נפלא הדבר שהמצוה בנויה ומבוססת על היסודות הנזכרים.

נאמר בגמרא (כתובות עב.): פריעת הראש אסורה מן התורה, שנאמר 'ופרע את ראש האשה' מכאן אזהרה לבנות ישראל שלא תצאנה בפירוע הראש.

ופירש רש"י^{כג}: ופרע את ראש האשה – כדי לבזותה ולנוולה ולהענישה במידה כנגד מידה על שהתקשטה והתנאתה לפני זרים^{כד}, הרי שפריעת הראש ניוול וגנאי

(עט) כתב הרמב"ם (דעות ו, א): דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו [במדותיו] ובמעשיו אחר רעיו וחבריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו, לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם, הוא ששלמה אומר הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע. ובמדרש מבואר: ורועה כסילים ירוע – למה הוא דומה לאדם שהוא נכנס לבית הבורסקי [מקום עיבוד עורות] אף על פי שלא לקח ולא נתן כלום, מ"מ ריח רע קלט והוציא עמו (פרקי דר' אליעזר פרק כח). והדברים נאמרו גם על המושרש במידות טובות ואין לו אלא לשמור מקלקול, על אחת כמה וכמה לנולדים לאחר כמה דורות של קלקול, עד שאתוים גדולים מאוד שכחו או לא ידעו מימיהם מהי הצניעות האמיתית.

(פ) כן משמע בדברי מרן הגר"ש אלישיב הנזכרים. ויש לכוון מרוע לא חל חובת 'בל תטוש' גם על הידורים, ואולי משום דארעתא דהכי שתהא שונה לגמרי מכל שכנותיה לא קיבלו עליהו.

(פא) ושאר הלכות הצניעות בלבוש היו פשוטות וברורות וטבועות בנפש כל אחת מישראל, ולא רק ברור מתן תורה אלא גם בזמן המשנה והשולחן ערוך. וגם איסורי דת יהודית היו מובנים לכל אחת מישראל ואף לאומות העולם, עד שהרמב"ם והשולחן ערוך (אה"ע קטו, ד) מתבטאים 'כדרך הגויות הפרוצות', הרי שרק הגויות הפרוצות נתגו בכך, ולא הוצרכו להיכתב במשנה אלא לומר שיוצאות בלא כתובה. וגם איסור פריעת הראש היה מובן לכל אחת מישראל, עד שהתורה מעידה שגנאי הוא לבנות ישראל ואין דרך בנות ישראל לצאת בפריעת הראש, ולא נצרכה מצוה זו להיכתב אלא לדורות הבאים.

(פב) כתובות עב. בפירוש הראשון, ובפירוש החומש (במברר ה, יח) בשם הספרי. ותוספות ר"י (כתובות עב.). והריטב"א (שם) כתב דכיון דאמרה תורה לפרוע האשה כדי לנוולה, מכלל דפריעת הראש פריצות הוא לאשה. גם בדבריו מבואר שהניוול אינו תלוי בהרגשת כל אחת ואחת וכדלהלן.

(פג) כמבואר בגמרא (סוטה ח): מנין שבמידה שאדם מודד בה מודדים לו... היא פרסה לו סודרין נאים על ראשה,

הוא לבנות ישראל, מכאן שאסור לצאת בפריעת הראש.

עוד מפרש רש"י⁷⁰: מדכתיב 'זפרע' הרי שעד אותה שעה אינה פרועה, מכאן שאין דרך בנות ישראל לצאת בפריעת הראש.

ובמבט ראשון הדבר נראה תמוה מאוד, הרי לכאורה המושג 'גנאי' הוא דבר התלוי בהרגשת הלב של כל אחת ואחת, וכיצד ניתן לקבוע איסור לכל בנות ישראל על סמך הרגשה העשויה להשתנות מאחת לחברתה ומתקופה לתקופה? גם דרך בנות ישראל עשויה להשתנות ממקום למקום ומזמן לזמן, וכיצד ניתן לקבוע הלכה לדורות על סמך המנהג הקדום של דור מתן תורה? ועוד, הרי את הגנאי והדרך ניתן ללמוד מהמציאות, ומה התורה באה ללמדנו?

אה"ח 1234567

יסוד גדול למדנו כאן, דרך בנות ישראל נקבעת לפי דרך הדורות המתוקנים, ממנה למדנו מהי הדרך הישרה והמתוקנת המתאימה לבנות ישראל. ואם הדרך השתנתה לא חל שום שינוי ב'דרך בנות ישראל', אלא בנות ישראל תעו בדרכן ועברו לדרך בנות הגויים. ואין המושג 'דרך בנות ישראל' יורד לקראת כל דור ודור, אלא על בנות הדור להתעלות ולצעוד בדרך בנות ישראל.

אוֹצֵר הַחִכְמָה!

לג. כמו כן המושג 'גנאי' הוא לבנות ישראל אינו תלוי בהרגשותיה של כל אחת ואחת. אלא בהרגשת בנות ישראל שבדורות המתוקנים, היא ההרגשה הטיבעית והמקורית ללא כל השפעות חיצוניות. וכאשר בנות הדור אינן מרגישות כל פגם וגנאי וחוסר צניעות בפריעת הראש או בהסתכלות האנשים⁷¹ הרי שהרגשותיהן הוכהו מהשפעות חיצוניות ולא זכו לשלימות במידת הצניעות. ואין מידת הצניעות יורדת לקראת הרגשת בנות ישראל, אלא על בנות ישראל להתקדם לקראת מידת הצניעות⁷².

לפיכך הכהן נוטל כיפה מעל ראשה. היא קלעה לו את שיערה, לפיכך הכהן סותר את שיערה. ומכאן למדנו שאפילו הסוטה היתה בושה בפריעת ראשה ובסתירת שיערה, ובדורותינו הדבר אינו מובן מאליו. (פד) כתובות עב. בפירוש השני.

(פה) וכדברי הירושלמי: גנאי הוא לבנות ישראל שיסתכלו בהן אנשים (הובא בתוספות סנהדרין כ.).

(פו) וכן מבואר ברמב"ם (אישות יג, יא): גנאי הוא לאשה שתהיה יוצאה תמיד פעם בחוץ פעם ברחובות, ויש לבעל למנוע אשתו מזה. הרי שהגנאי אינו תלוי בהרגשותיה של כל אחת ואחת.

ולאמיתו של דבר, גנאי אינו מיוסד על ענין הברשה, אלא הנהגה פגומה נקראת גנאי [ובלשונינו 'אינו מתאים']. הרע

וכאשר התורה מלמדת מהו דרך בנות ישראל ומהו גנאי לבנות ישראל, אין אלו סיפורי מעשיות, אלא לימוד לדורות עד היכן מידת הצניעות המנימלית הנדרשת מבת ישראל.

לד. וכה דברי הרמב"ם (אישות טו, יח): וכן ציוו חכמים על האשה, שתהיה צנועה בתוך ביתה, ולא תרבה שחוק וקלות ראש בפני בעלה, ותתרחק מן הכיעור ומן הדומה לכיעור.

וכן ציוו חכמים שיהיה אדם מכבד את אשתו יותר מגופו, ואוהבה כגופו, ולא יטיל עליה אימה יתירה, ויהיה דיבורו עמה בנחת, ולא עצב ולא רוגז.

וכן ציוו חכמים על האשה, שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדאי, ויהיה לו עליה מורא, ותעשה כל מעשיה על פיו. ויהיה בעיניה כמו שר או מלך¹⁹, מהלכת בתאות

אוצר החכמה

הוא היפך הטוב, והגנאי הוא היפך השבת. וכדברי רש"י: יש דורשים לשבח ויש דורשים לגנאי (בראשית ו, ט). וכדברי הרמב"ם: גנאי הוא היפך השבת – רוע וכיעור (פיהמ"ש שבת פ"ו מ"ד). וכשם שהמידות המשובחות הן משובחות בעצמן ולא מחמת הכבוד בין הבריות, כך הגנאי אינו מחמת הגנאי בין הבריות, אלא להיפך הנהגה פגומה מגנה את בעליה בין הבריות [וכן מפורש בספר מעלות המדות – הובא להלן פרק לב סעיף יב]. וכן מצינו בגמרא: הקורא את שמע וכופלה הרי זה מגונה (ברכות לג:). העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה מגונה (שם מה:). ששה דברים גנאי הם לתלמיד חכם (שם מב:). שאינן אלא הנהגות פגומות בעצם או מחמת החשר. וכן ברמב"ם (סה"מ ל"ת לא): השאילה לקוסם מגונה מאוד. עוד מצינו במשנה (שבת פ"ו מ"ד): לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת ולא ברומח [מיני כלי זיין, משום איסור הרצאה בשבת] ר' אליעזר אומר תכשיטין הן לו. וחכמים אומרים אינן אלא לגנאי. ומחלוקתם תלויה בפירושי המקראות כמפורש במשנה ובגמרא שם, הרי שענין הגנאי תלוי במציאות האמיתית. גם המידות הרעות מוזכרות בדברי הראשונים בלשון 'מידות מגונות' [שמונה פרקים להרמב"ם פרק ג, ופירוש המשניות להרמב"ם אבות א טו, ורמב"ן דברים כב ז]. גם הרבה מעניני הצניעות נאמרו בלשון גנאי 'גנאי הוא לבנות ישראל לצאת בפריעת הראש' 'גנאי הוא לבנות ישראל שלא יסתכלו בהן אנשים' 'גנאי הוא לאשה שתהיה יוצאה תמיד פעם בחוץ פעם ברחובות'. כוס אחת יפה לאשה שנים ניזול הוא לה (כתובות סה.). המחבק והמנשק לאחותו הגדולה הרי זה מגונה ביותר ודבר איסור הוא ומעשה טיפשים (רמב"ם ושולחן ערוך אה"ע כא, ז). לא יהיה כלי גבר על אשה – לפי שהוא גנאי ופריצות (חזקוני דברים כב, ה). ללמדנו שמלבד חובת הרחקה מן האנשים ואיסור הסתכלות ואיסור פריעת הראש האמורים בתורה, יש בדבר פגם וקלקול בנפש. וראה מאמר ב סעיף אה"ח 1234567

(פד) ומקורו באבות דר' נתן (כה, ב): כל המשים שלום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו משים שלום בישראל על כל אחד ואחד, לפי שכל אחד מלך בביתו שנאמר 'להיות כל איש שורר בביתו' (אסתר א, כב). וכאשר אחשוורוש שלח איגרות לקב"ז מדינות 'להיות כל איש שורר בביתו' לעגו עליו כל האומות והוחזק בעיניהם כשוטה 'וכי מה בא ללמדנו הרי אפילו הגרדן [צורף נחושת] הוא פקיד ונגיד בביתו'. ואלמלא אגרות האלו לא היו ממתנינים האומות

לבו, ומרחקת כל שישנא^{טו}.

ומסיים הרמב"ם: וזה הוא דרך בנות ישראל ובני ישראל^{טז} הקדושים והטהורים בזיווגם, ובדרכים אלו יהיה ישובם נאה ומשובח.

למותר לציין שהרמב"ם לא בא להעיד על מנהג מקומו ודורו, אלא ללמד מהי הדרך הישרה והמתוקנת לדורי דורות^{יז}.

לה. בדברי רש"י הנזכרים ישנן תמיהות נוספות, וכי מצות כיסוי הראש אינה אלא הנהגה טובה של 'דרך בנות ישראל'? וכי בכח דרך בנות ישראל לקבוע איסור דאורייתא? וכי חוסר דרך ארץ או הנהגה מגונה נחשב כפריצות חמורה עד כדי גירושין והפסד כתובה? ובכלל, מדוע אין דרך בנות ישראל לצאת בפריעת הראש?
אוצר החכמה:

והתשובה ברורה, אין המדובר על הנהגה מתוקנת בלבד, אלא על החובה ההילכתית להישמר ולהתרחק מן האנשים. וזהו יסוד מצות כיסוי הראש^{יח}.

בגזירת להשמיד להרוג ולאבר עד י"ג באדר, ולא היה נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט (מגילה יב: ורש"י שם).

וכ"כ רש"י (דברים כב, טז): ואמר אבי הנערה אל הזקנים – מלמד שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש.

(פח) וראה להלן פרק ל הערה יט.

(פט) יסוד גדול למדנו כאן. תפקידי הבעל והאשה דומים, אבל חלוקים מאוד, שהרי הרמב"ם לא כתב בקצרה 'ציוו חכמים על איש ואשתו שיהיו אוהבים ומכבדים זה את זה. וכן מבואר בגמרא (קידושין לא.) שכיבוד אב קודם לכיבוד אם, שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך. ואף שגם הבעל חייב בכבוד אשתו (מועד קטן כ: סנהדרין עו:): כבוד הבעל קודם.

(צ) ולאמיתו של דבר, תרגום חיבת דרך אינה 'רגילות' אלא אופן ההנהגה, כמו 'ובלכתך בדרך' 'דרך שלשת ימים' 'והורעת להם את הדרך ילכו בה' (שמות יח, כ). וכשם שבמסילה המוליכה ממקום למקום יש דרך ישרה וכבושה לרבים, ויש דרך עקלתון שאינה 'דרך'. כך ברכי עבודת ה' ותקון המידות ההנהגה הישרה נקראת 'דרך' וכפירוש רש"י: בדרך נתני ה' – דרך המזומן, דרך הישר, דרך שהייתי צריך (בראשית כד, כז). והתורה באה ללמדנו מהי ההנהגה המתוקנת (נדברי רש"י (דברים לב, כ): בנים לא אמון בהם – לשון 'יהי אומך' אין גידולי ניכרים בהם, כי הוריתים דרך טובה וסרו ממנה) ובפסוק זה רמזה לנו התורה מה צריכה להיות דרך בנות ישראל.

(צא) כמבואר ברמב"ם ושולחן ערוך שהזכירו את איסור פריעת הראש במרכז איסורי הסתכלות והרחוק. וראה בארוכה לעיל פרק יז סעיפים י"ב.

וכן כתב הגרי"פ על הרס"ג (עשה צו): ואולי אפשר לומר דלא מהך קרא יליף איסורא, אלא דכיון דשמעינן מקרא דאין דרך בנות ישראל בכך, ש"מ דדבר פריצות הוא ומביא לידי גילוי ערוות, וממילא נכלל באיסור לפני עיור לא תתן מכשול.

וההנהגה המתוקנת לא באה אלא להגדיר עד היכן חובת השמירה הנדרשת. והמתרשלת מחובת השמירה הנדרשת נידונת כפרוצה ויוצאת בלא כתובה.

לו. דוגמא לדבר ניתן ללמוד מדברי המשנה: המפקיד מעות אצל חברו, וצרון והפשילן לאחוריו, או שמסרן לבנו ולבתו הקטנים, או נעל בפניהן שלא כראוי, חייב, שלא שמר כדרך השומרים. ואם שמר כדרך השומרים, פטור (ב"מ פ"ג משנה י'). חובת השמירה אינה ענין של דרך ארץ אלא חובה הלכתית, ודרך השומרים משמש כהגדרה עד היכן חובת השמירה. וחייב התשלום אינו אלא מחמת ההתרשלות מחובת השמירה הנדרשת.²⁵

אה"ח 1234567

לז. וכשם שדרך השומרים אינה נקבעת לפי דרכו והבנתו והרגשת ליבו של השומר²⁶ או בני המקום²⁷ אלא לפי הדרך הישרה והמתוקנת הנלמדת מהתורה והמשנה והגמרא²⁸, כן רמת חובת השמירה המוטלת על בת ישראל אינה נקבעת לפי הרגשת הלב, שלה או של חברותיה, אלא לפי הדרך הישרה והמתוקנת.

אוצר החכמה

לח. המושג 'דרך ישרה' מוזכר רבות בעניני עבודת ה' בכלל²⁹ ובתורת המידות

(צב) כלומר, כשאנו באים לדון האם השומר נחשב כפושע או כשומר כראוי, המודד הוא 'דרך השומרים', אם שמר כדרך המתוקנת של השומרים הרי עשה את תפקידו נאמנה ונחשב כאנוס על הגניבה. כמו כן לגבי חובת השמירה המוטלת על הנשים, הדרך הישרה קובעת האם נחשבת כפושעת או כשומרת כראוי.

(צג) רמב"ם שאילה ופקדון ד, ג בשם הירושלמי.

(צד) בית יוסף (ח"מ קצא, יח) בשם הרמב"ם, ולא נחלקו עליו הרא"ש והטור אלא כמבואר בדבריהם שדברי הגמרא 'כספים אין להם שמירה אלא בקרקע' לא נאמרו אלא בשעה שננבים מצויים ואנשים רמאים שמחפשים אחריהם, וגם הבתים היו רעועים יותר כמבואר במדרכי שם, אבל לא באופן שחל רפיון בדרך השמירה. ואמנם בפקדון ישנה סברה נוספת לפטור מחמת אומדן דעת שעל מנת כן הפקיד אצלו שישמור כמנהג המקום (ב"י שם) וסברא זאת אינה שייכת לענינינו.

(צה) וכדברי המשנה (שם): צרון והפשילן לאחוריו חייב שלא שמר כדרך השומרים – שנאמר וצרת הכסף בידך, אע"פ שצורדין יהיו בידך (גמרא שם). הרי שהפסוק מלמדנו מהו דרך השומרים.

(צו) כמו שנאמר: הורני ה' דרכך ונחני באורח מישור (תהלים כו, יא). הורני ה' דרכך אהלך באמיתך יחד לבכי ליראה את שמך (שם פו, יא). כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב (מלכים-א ג, ו). וכן בזה"ק: אותם המקיימים מצוות התורה והולכים באורח מישור ביראת יוצרם, כמה מלאכים קדושים סגורים עליהם למעלה (שמות לב: מתורגם). הבן ההולך באורח מישור מכבד את אביו בזה ובבא, וההולך באורח עקלקלות מבזה את אביו

בפרט¹³. הדרך הישרה קובעת את הגבול בין המידות הטובות למידות הרעות, ובין המידות המשובחות למידות המגוננות. וסטיה מהדרך הישרה אינה חסרון של הנהגת נימוס בלבד, אלא מעבר ממצוה לעבירה¹⁴ וממידה טובה למידה רעה, וממידה משובחת למידה מגונה. ומפטור לחיוב ממון¹⁵ מיתה¹⁶ ועונש¹⁷. הדרך הישרה משמשת גם כדרך ושביל לחיי הצלחה ואושר בעולם הזה ובעולם הבא¹⁸.

אוצר החכמה

בוה ובבא (ויקרא קטו:). וכדברי רש"י (שה"ש א, ד): מישרים אהבוך – אהבת מישור בלי עקיבה ורכסים [מלשון הכתוב והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה]. וכדברי הרמב"ם (סוף הלכות שמיטה ויובל): אשר נדבה רוחו אותו להבדל לעמוד לפני ה' ולשרתו ולעבדו ולדעה את ה' והלך ישר כאשר עשהו האלוקים. ואמנם במקומות אלו הוזכרה הישרות כמדריגה ככתוב (תהלים צז): ולישרי לב שמחה [וראה תענית טו.], אך ברוב המקומות מדובר על חובה ממש וכדלהלן, וכ"כ הרמב"ם (תלמוד תורה ד, א): אין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו, אבל אם היה הולך בדרך לא טובה, מחזירין אותו למוטב ומנהיגין אותו בדרך ישרה, ובודקין אותו, ואחר כך מכניסין אותו לבית המדרש ומלמדין אותו. אמרו חכמים, כל השונה לתלמיד חכם שאינו הגון כאילו זורק אבן למרקוליס. וכן הרב שאינו הולך בדרך טובה אע"פ שתכם גדול הוא וכל העם צריכים לו, אין מתלמדים ממנו עד שובו למוטב. (צד) ראה רמב"ם דעות פ"א הלכה ג ד ה ופרק ו הלכה א: וכן אם היה במדינה שאנשיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך הישרה, ילך למקום שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרך טובים. וכן כתב רש"י (סוף משניות אבות): והודיענו רבינו הקדוש איך היו אנשי כנסת הגדולה והתנאים מעשיהם נכונים והיו מזהירים לאנשי דורם ומדריכים אותם בדרך ישרה, כמו כן ראוי לכל חכם להזהיר את בני דורו ולהודיעם דרך ישרה. וכ"כ המסילת ישרים (בהקדמה): המידות כולם הצריכות תיקון והישרה מי יישרם ומי יתקנם... ההליכה בדרך כלל כל עניני יושר המידות ותיקונם... שינהג האדם כל מדותיו על פי הישר והמורסר.

(צח) כאמור. וכן מבואר בגמרא: אורחא דמילתא בכמה – שלא ישא עליו חטא (כתובות סב. ורש"י שם).

(צט) כנ"ל בהלכות שומרים. וכן לגבי הלכות נזיקין, ההולך ברשות הרבים כדרכו והזיק את חברו בדרך הילוכו פטור מפני שהולך ברשות. אבל ההולך בצורה משונה כגון רץ או עמד לפוש, חייב מפני שהוא משונה (ב"ק לב. ורש"י שם לא. ד"ה לפוש). אה"ח 1234567

(ק) ולכן בן נח שעבר על אחת משבע מצוות נהרג שלא בהתראה, אף שלא למד תורה, לפי שהיה לו ללמוד דרך ארץ ולא למד (מכות ט.).

(קא) כתב הבית הלוי (פרשת שלח ד"ה וזהו): וזהו שאמר הכתוב כי את כל מעשה האלוקים יביא במשפט על כל נעלם, וזה ההורג כינה בפני חברו ונמאס בה (חגיגה ה:). ביאור דבריהם דאע"ג דלא נתכוין רק לדבר קטן הקל היוצא מגדר דרך ארץ והיקל בכבוד חברו להרוג כינה בפניו, ונודמן שחברו הוא איסטניס ונמאס בה והגיע לו צער הרבה וגם חולי, הגם שהוא לא נתכוין לזה מ"מ יביאנו אלוקים במשפט עכ"ל.

(קב) כמו שנאמר: תומת ישרים תנחם, וסלף בוגדים ישרם. צדקת תמים תישר דרכו, וברשעתו יפול רשע. צדקת ישרים תצילם, ובהוות בוגדים ילכדו (משלי יא, א). ונאמר: אורח חיים למעלה למשכיל למען סוד משאול מטה (משלי טו, כד). יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות (שם יד, א). וכדברי תלמידי ר' אליעזר: למדנו ארחות חיים ונזכה בהן לחיי העולם הבא (ברכות כח:). וכן כתב המסילת ישרים (שם): וכללו חז"ל איווהי דרך ישרה

המושג 'דרך ישרה' הוזכר רבות גם בתורת הצניעות³⁷ הדרך הישרה קובעת את הגבול בין מידת הצניעות למידת הפריצות. וסטיה מהדרך הישרה אינה חסרון של הנהגת נימוס בלבד, אלא מעבר ממידת הצניעות למידת הפריצות.

לט. הדרך הישרה והמתוקנת אינה תלויה בהכנת כל אחד ואחד ככתוב³⁸: 'איש כל הישר בעיניו יעשה', שהרי 'כל דרך איש ישר בעיניו', 'יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות', אלא כדברי הכתוב 'והישר בעיניו תעשה' 'ועשית הטוב והישר בעיני ה' 'לעשות הישר בעיני ה' אלוהיך' 'כי תעשה הישר בעיני ה'.

וכן כתב הרמב"ם (דעות א ה-ז): ומצווים אנו ללכת בדרכים האלו הבינונים³⁹, והם

שיבור לו האדם... דהיינו כל ההולך אל תכלית ההטבה האמיתית, דהיינו שתולדתה חיזוק התורה ותיקון אהוות המדינות. כלומר, מטרת הדרך הישרה להוביל לחיזוק שמירת התורה ולתיקון האהבה והשלום שבין אדם לחברו. גם הנהגת הצניעות מביאה לידי חיזוק התורה והקדושה, ולחיזוק האהבה והאחדות בין האשה לבעלה.

(קג) כמבואר בגמרא: הנו רבנן המדריך את בניו ובנותיו בדרך ישרה, והמשיאן סמוך לפירוקן. עליו נאמר וידעת כי שלום אוהלך ופקדת נוך ולא תחטא (סנהדרין עו:). וכן ברמב"ם: הנותן מצות לבניו ולבנותיו הגדולים שאינו חייב במוזנותיהם כדי ללמד הבנים תורה ולהדריך הבנות בדרך ישרה, הרי זה בכלל הצדקה (מתנות עניים י, טז). ומקורו בדברי הגמרא (כתובות מט:): מצוה לזון את הבנים העוסקים בתורה ואת הבנות משום זילותא. עוד כתב הרמב"ם (סוטה ד יח-יט): לא יקנא לה לא מתוך שחוק וקלות ראש ולא מתוך מריבה אלא בנחת ובדרך טהרה ואזהרה כדי להדריכה בדרך ישרה ולהסיר המכשול. וכן ברש"י (בראשית ב, כה): שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע. וכן כתב השולחן ערוך (אה"ע כה, א): ראוי לאדם להרגיל עצמו בקדושה יתירה ובמחשבה טהורה ובדיעה נכונה כדי להינצל מלהיכשל בדבר ערוה. והגר"א מציין במקור את דברי הספרי: לפי שנאמר 'שמה בחור בילדותך והלך בדרכי לבך' בדרך ישרה או באיזה דרך שתמצא, תלמוד לומר: ולא תתורו אחרי לבבכם.

(קד) להלן ציוני המקורות: שופטים כא כה. משלי כא ב. שם יד א. שמות טו כו. דברים ו יח. ורמב"ן שם. שם יג יט. שם כא ט.

(קה) גם ענין המיצוע אינו נקבע לפי ההבנה הפשוטה, כמבואר ברמב"ם שם (הקדמת שפתי חיים – מדות). וכתב החזו"ן איש (קובץ אגרות ח"ג סא): רגילים אנחנו לשמוע בחוגים ידועים כמכריזים על עצמם שאין חלקם בין הקיצוניים.... כמו שאין באוהבי חכמה אהבה למיצועה ושנאה לרוב חכמתה, כך אין באוהבי תורה ומצוות אהבה לאמצעיות ושנאה לקיצוניות. חובת חינוכנו לקיצוניות. הזיון של החינוך הוא לטעת בוז וגיעול נפש להמתעוללים בקיצוניות עכ"ל. דבריו נאמרו לגבי נסיון דורו, גם בדורנו ישנה השקפה המתנגדת להידורים בצניעות וקדושה כדי ללכת בדרך המיצוע, השקפה זו נוגדת את דברי השולחן ערוך (אה"ע כא, א): צריך אדם להתרחק מן הנשים מאוד מאוד (וראה אפי זוטרי שם). וכן כתב רבינו יונה בספר היראה: כל מה שיוכל להתרחק ממשאן ומתנן ודיבורן יתרחק, כי תמיד היצר הרע בוער כאש להחטיא את האדם. וחכמים הזכירו לשבח את צניעותה המופלגת של קמחית (יומא מז), ואת צניעותה המופלגת של המר אשת יהודה שמיסטה פניה בבית חמיה (מגילה י:), ואת צניעותה

הדרכים הטובים והישרים, שנאמר (דברים כח, ט): והלכת בדרכיו. כך למדו בפירוש מצוה זו, מה הוא נקרא רחום וחנון אף אתה היה חנון ורחום, מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש. ונקראת דרך זו דרך ה'. והוא שלימד אברהם אבינו לבניו, כמו שנאמר (בראשית יח, ט): כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת אחריו ושמרו דרך ה'.

כלומר, כאשר מדובר על הדרך הישרה הנדרשת בעבודת המידות [כנ"ל] אין המדובר על הדרך הישרה בעיני כל אחד ואחד, אלא על הדרך הישרה בעיני ה', כמו שנאמר¹⁷: 'ללכת בכל דרכיו' 'ללכת בדרכיו' 'והלכת בדרכיו'. וכתרגום אונקלוס (בכל הפסוקים) בדרכים המתוקנים לפניו.

מ. הדרך הישרה בעיני ה' טעונה חכמה¹⁷ ובירור רב¹⁸ ולימוד התורה¹⁹ ומוסר השכל²⁰ והנהגת הדורות המתוקנים²¹ ושימוש תלמידי חכמים²² ועצת חכמים²³.

המופלגת של אסתר המלכה שלא יצאה מביתה מעולם (תרגום אסתר ב, ז). ובודאי שדרגת אסתר המלכה אינה מציאותית כלל גם בדורות הקודמים ויש לנהוג באיזון הנכון ובדרך הישרה, מ"מ הנהגתה נכתבה לדורות ללמדנו שהצניעות יש בה דרגות ומעלות רבות, ועל כל אחת להתקדם לפי מצבה וכפי יכולתה. וישנן מרחיקות לכת לומר שגם פסקי גדולי הדור הם קיצוניים, השקפה זו אין מקורה בדברי הרמב"ם אלא בהשקפת התועים בדורו של החזון איש. ואילו היו יודעות את גודל המכשול שבבגדים האסורים ואת חומר ענין החטאת הרבים, או שהיו יודעות מהי הצניעות האמיתית, היו מבינות היטב שפסקי ההלכה שנקבעו על ידי גדולי הדור רחוקים מאוד מקיצוניות.

(קו) להלן ציוני המקורות: דברים י יב. שם כו יז. שם כח ט.

(קז) וכדברי המשנה (אבות דרבי נתן כח, א): אין חכמה כחכמת דרך ארץ.

(קח) כמו שנאמר (משלי ב, ד): אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה או תבין יראת ה' ודעת אלוקים תמצא. וראה בהקדמת המסילת ישרים.

(קט) וכדברי המשנה (אבות ג, יז): אם אין תורה אין דרך ארץ. ומפרש רבינו יונה: מי שאינו יודע בתורה אינו שלם במידות דרך ארץ. כי רוב המידות הטובות בדרכי העולם, בתורה הן, אם כן בלא תורה לא יהיו מידותיו שלימות בדרך ארץ.

(קי) וכדברי ר' יוחנן (עירובין ק:): אלמלא ניתנה תורה היינו למדים צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה ודרך ארץ מתרגול. הרי שכדי להגיע למעלות המידות יש ללמוד מוסר השכל מהמחוננים במידה זו.

עוד נאמר במדרש רבה (דברים ת, ב): זהו שאמר הכתוב: לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם (משלי ז, ו) ראה דרך ארץ שיש בה שכורתת מן הגזל. מעשה בנמלה שהפילה חיטה אחת והיו כולן מביטות ומריחות בה, ולא היתה אחת נוטלת אותה, באה אותה שהיתה שלה ונטלה אותה. ראה חכמה שיש בה וכל השבח הזה שלא למדה מבריה, ואין לה לא שופט ולא שוטר, אתם שמיניתי לכם שופטים ושוטרים על אחת כמה וכמה.

ותפילה^{ק"ד} וראיית הנולד^{קטו}. ושחרור מנגיעות אישיות^{קטז} וממוסכמות קודמות^{ק"ז} ומהשפעות חיצוניות^{ק"ח}. שנים עשר תנאים אלו נחוצים מאוד לקביעת הדרך הישרה.

מא. לימוד ההלכות – מן האמור למדנו כמה חשוב ונחוץ מאוד ללמוד ולברר את הלכות כשרות הלבוש, באשר רחוקים אנו מלקבוע את גדרי ההלכה לפי רגשות הלב.

אוצר החכמה

(קיא) ראה סעיף לב. וכן אמר שלמה המלך בחכמתו (שיר השירים א, ח): אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותייך על משכנות הרועים. ומפרש הגר"א: והנמשל בתשובה זו, כי מה שאמרת שאינך יודע סודות המצוות ואיך לעשותן, 'צאי לך בעקבי הצאן' תלך בדרך אשר הלכו אותן שהיו לפניך, ולא תזוז מן הדרך אשר הלכו בה הראשונים. וראה לעיל סעיף לא ד"ה נאמנים.

(קיב) ראה להלן סעיף מג. עוד מסופר בגמרא (ברכות סב.): אמר ר' עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר ר' יהושע לבית הכסא, ולמרתו ממנו שלושה דברים, שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, ואין נפרעין מעומר אלא מירושב, ואין מקנחין בימין אלא בשמאל. אמר לו בן עזאי, עד כאן העזת פניך ברבך, אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך. וכן נהגו בן עזאי ורב כהנא באומרים 'תורה היא [הצניעות] וללמוד אני צריך'.

(קיג) כמו שנאמר (משלי יב, טו): דרך אויל ישר בעיניו ושומע לעצה חכם – ר"ל שומע לעצת החכם, חכם. מפני שיודיענו הדרך הישרה באמת, ולא אשר יחשבוהו שהוא ישר (שמונה פרקים להרמב"ם פרק ג).

(קיד) כמו שנאמר: הורני ה' דרכך ונחני באורח מישור (תהלים כו, יא). הורני ה' דרכך אהלך באמיתך (שם פו, יא). דרך שקר הסר ממני (שם קיט, כט). העבר עיני מראות שוא בדרכיך חייני (שם קיט, לו).

(קטו) כמו שנאמר (משלי טו, כד): יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות. ובפרט בנידון דידן יש לברר מה אינו גורם להחטאת הרבים.

(קטז) התאווה מעוררת את עיני השכל (סה"מ להרמב"ם ל"ח רצט). וראה מסילת ישירים פרקים י יא בביאור מידת הנקיות. ונגיעה אישית פוסלת להוראה, וכדברי המשנה (נגעים ב, ה): כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו, כל הנדרים אדם מתיר חוץ מנדרי עצמו, ר' יהודה אומר, אף לא נדרי אשתו – דחשדינן ליה שמא מיקל לגבי אשתו (ר"ש). עוד נאמר בגמרא (יבמות קיט. קירושין ע.): תלמיד חכם המורה הלכה בשם רבו, אם קודם מעשה אמרה שומעין לו [לגבי עצמו] ואם לאו אין שומעין לו. הלכה זו נאמרה גם לגבי גדולי התנאים והאמוראים כמבואר שם.

(קיז) כמבואר בגמרא: מגין לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חברו, תלמוד לומר 'מדבר שקר תרחק' (שבועות לא.). לפי שכאשר נכנסו דבריו באזני הדיין ללא עוררין, הרי הדיין מושפע מההשקפה הראשונה. וראה ש"ך חו"מ יז, ט. וגדולה מזו מצינו בדיני נפשות (סנהדרין לב. ורש"י): המלמד זכות אינו חוזר ומלמד חובה עד שעת גמר הדין, שמתוך שאתה אומר לו שלא לחזור מדבריו, הוא מחזר אחר ראיות להעמיד את דבריו, ושלא ימצא ראיות נכונות. וע"ע פרק לא הערה לד. לפיכך הבא לברר את הדרך הישרה עליו להתעלם ולהיטהר לגמרי ממוסכמות קודמות, ולברר את הענין מהיסוד והשורש.

(קיח) ראה הערה עת.

וכה דברי גדולי ומאורי הדור (מכתב כא) :

ידוע שמצב הצניעות בדורנו ירד פלאים, והרוחות הרעות המגיעות מטומאת העמים מאיימות לפגוע בקדושת בנות ישראל ובקדושת המחנה כולו.

הנסיון הוכיח שאי אפשר להינצל ממכשול זה בכל יום ויום, ללא לימוד קבוע, מפורט ויסודי, של הלכות הצניעות בלבוש ובהנהגה. ובמיוחד בדור זה בו טומאת הרחוב משכיחה ומערערת את יסודות הצניעות, נחיצות הלימוד גדולה מאוד.

אוצר החכמה 1234567

מב. ולפי שרבים ורכות אינם רואים צורך ללמוד וללמד את ההלכות לבנותיהן ותלמידותיהן בהסתמכם על רגשותיהן הטהורות, אין מנוס אלא לבאר את חומר הענין.

בפסוק מסופר על אבימלך מלך פלשתים שנענש הוא וביתו ביסורים קשים על שלקח את שרה מבית אברהם. וכאשר נגלה אליו המלאך בשליחותו של מקום באומרו 'הנך מת על האשה אשר לקחת' (בראשית כ, ג) הצטדק אבימלך באמרו: הלא הוא אמר לי אחותי היא והיא גם היא אמרה אחי הוא, בתם לבכי ובנקיון כפי עשיתי זאת. השיב לו המלאך: השב אשת האיש כי נביא הוא – אברהם נביא הוא, וכבר לימד לדורו, אורח שבא לעיר, על עסקי אכילה ושתיה שואלים אותו או על עסקי אשתו שואלים אותו, אשתך היא אחותך היא? ! (בבא קמא פב.).

הגמרא לומדת מכאן יסוד גדול להלכה: מכאן לבן נח שנהרג על שהיה לו ללמוד דרך ארץ ולא למד ק"ט.

נפלא הדבר, הנהגה ישרה זו לא היתה מנימוסי המקום, וגם מהמלך לא היה נדרש להבינה מדעתו אלא ללומדה מאברהם אבינו כיצד יש לקבל את פני האורח, ובכל זאת טענתו 'בתם לבכי ובנקיון כפי עשיתי זאת' לא התקבלה כלל. כמו כן אשה שאינה מבררת היטב את תורת הליכות חייה בלבוש ובהנהגה, גם אם מוסרת נפש למען הצניעות, עלולה ח"ו להיתבע קשות על חוסר צניעות והתטאת הרבים בתום

(ק"ט) כלומר, על ישראל חסה התורה ואינו נהרג על חטאו עד שיתרו בו, ולעומת זאת בן נח נהרג גם בלא התראת, ואינו יכול לטעון טענת אונס בחסרון ידיעה, שהיה לו ללמוד ולא למד. כמו כן אבימלך נענש על חטאו אף שלמיטב ידיעתו לא היה שום חטא בדבר, לפי שהיה מוטל עליו ללמוד ולברר כיצד לנהוג בדרך ארץ ואז לא היה נכשל בחטא.

לב ובנקיון כפים.

מג. עוד מסופר במשנה²⁷: אמר רבי עקיבא, זו היתה תחילת תשמישי לפני חכמים. פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה ונטפלתי בו ארבעה מילין עד שהבאתיו למקום קבורה וקברתי. וכשבאתי והרציתי דברי לפני חכמים, אמרו לי, על כל פסיעה ופסיעה ^{שפסעת} מעליך עליך כאילו שפכת דמים, שהרי שנינו 'מת מצוה קנה מקומו'. דנתי קל וחומר בעצמי, ומה אם בשעה שנתכוונתי לזכות נתחייבתי, בשעה שלא נתכוונתי לזכות על אחת כמה וכמה. מאותה שעה לא זזתי מלשמש חכמים.

אוצר החכמה

מד. פעמים רבות אנו נתקלות בשאלות שונות, הרי רבות מהצנועות הולכות כך? וכי צריך להיות צדיקה יותר מהמורה, יותר מהדודה, יותר מבנות הרב? ומן האמור למדנו כמה תשובות לדבריהם:

- (1) כאמור, שנים עשר תנאים נדרשים כדי לקבוע את הצניעות האמיתית. ובדרך כלל לנשים אלו חסרים רוב התנאים.
- (2) תורת הצניעות ואיסור לפני עיור נקבעים לפי הכרעת גדולי ההלכה, ולא לפי הבנת הציבור^{קכ}.
- (3) ישנן רבות המוסרות נפש למען הצניעות, אך אינן מודעות כלל לענין ההכשלה או לאיסור ההכשלה, ואם הן היו מודעות לכך היו מצטנעות יותר ויותר, וגם היו זוכות למידת הצניעות גבוהה יותר^{קכב}.
- (4) בדורות הקודמים היו הבגדים ארוכים ורחבים יותר, והדרך נקבעת לפי הדורות

(קכ) דרך ארץ וזוטא פרק ה. מסכת שמחות פרק ד. והובא בכתובות יז. תוד"ה מבטלין.

(קכא) וכן כתב החזון איש: ואמנם חמורה היא ההלכה ולא ניתנה להיקבע על פי סיפורים, אלא העיקר העיון בגמרא ופוסקים, ומסירת נפש להבין קושט אמרי אמת (א"ח ס"ס ט). וכאשר פירסם את דעתו כהאוסרים להשתמש בשבת בחשמל המיוצר על ידי החברה, בא אחד ופח לפניו: הייתי בבית מדרשו של רב פלוני המתיר, ומשתמשים שם בחשמל בשבת, הגיב החזון איש: אין צריך לשים לב מה אצל אחרים, צריך לדעת את ההלכה. וכ"כ מרן הרב שך זצ"ל: בענין ששאל אם להשתמש בחשמל, אף שבמקום מגוריו משתמשים, פשוט שאין להסתכל על הסביבה (מעשה איש חלק א עמוד קז).

(קכב) ראה להלן פרק לה סעיף ו ד"ה אני.

המתוקנים, ולא לפי הדורות המושפעים רבות ממעצבי הבגדים^{קכג} [נראה לעיל סעיף לא].

5) התואר 'בנות ישראל הכשרות' ניתן לאותן הלומדות ומבררות ומקיימות כראוי את ההלכות. ואילו אותן שהן בכלל 'היה להן ללמוד ולא למדו' אינן בכלל הנשים הכשרות^{קכד}.

מה. וכה דברי בי"ד משמר התורה^{קכה}:

חובה גדולה על כל אחד ואחד להיות עומד על המשמר שמלבושי אשתו ובנותיו יהיו על פי כל גדרי הצניעות, הן בכיסוי הראש, הן בצורת הלבוש, בכל זמן ובכל מקום.

קהילות שקבלו על עצמן הנהגות נוספות, הן מצד הדין לפי רבותיהם^{קכז} הן מצד הנהגה טובה^{קכח}, כגון שאינן חובשות כלל פאה אלא רק מטפחת או כובע. וכן הנהגות לחבוש מטפחת או כובע מעל הפאה, צוארון סגור המכסה את הצוואר, שרוולים ארוכים עד כף היד וכדו', מחוייבות להנהגות אלו, ואסור להן לשנות מנהגן. ועל זה נאמר (משלי א, ה): וְאֵל תִּשׁוּשׁ תּוֹרַת אִמְךָ.
אוֹצֵר הַחֲכָמָה;

הערות

(קכג) והרי לא בנות ישראל קבעו את הדרך, אלא הדרך נקבעה על ידי החנויות והמושפעות מהן, ובוראי שלא ניתן לכנותה בשם 'דרך בנות ישראל'.

(קכד) ולאחרונה פורסם בארה"ב מאמר [מאחד הפרופ'] ללמד זכות על אותן ה"צנועות" שאינן מכסות הראש [ובו זיופים רבים בדברי הפוסקים]. והטעות העיקרית היא שהתנאי הראשון לזכות לתואר 'אשה צנועה' הוא קיום הפסוק היחידי בתורה בנושא הלבוש – הוא מצות כיסוי הראש. ואותן שאינן מקיימות את תקנון הצניעות המקורי ביותר הרי בוראי שלא זכו להבנה כל שהיא במהות מירת הצניעות, וכיצד ניתן לקרוא להן "הצנועות" הרי עליהן אנו רנים האם הן בכלל הצנועות. וכי הפרוצות יכולות לסגנן לעצמן תקנון צניעות כפי טיב רגשותיהן ולקרוא לעצמן צנועות, וכי די לאשה לקום בבוקר ולומר 'יהי רצון שאהיה אשה כשרה וצנועה' ?

(קכה) השורות הראשונות מהוך מכתב 'החלטות הכנס' שפורסם בכנס היסוד להקמת בי"ד משמר התורה (מכתב ה).

(קכו) ראה סעיף ט.

(קכז) ראה סעיף ג.

פרק כח

מכירת בגדי איסור

א. המפתה את חברו לעבור עבירה, או שהכין לו את סיבת העבירה, אף שהנכשל עובר עבירה מדעתו ומרצונו, עובר המכשיל באיסור מן התורה, שנאמר (ויקרא יט, יד): לפני עיור לא תתן מכשול.

להלן מספר דוגמאות המוזכרות בגמרא ובפוסקים:

1) המלוה לחבירו בריבית, עוברים שניהם באיסורי ריבית, ובנוסף לכך עובר כל אחד מהם באיסור 'לפני עיור' לפי שגרם להכשיל את חבירו באיסורי ריבית. וכן הערב והעדים, והסרסור ביניהם, והמסייע או נותן עצה לאחד מהם, כולם עוברים באיסור לפני עיור (ב"מ עה: ותוס' שם ודמב"ס הלכות מלוה ולוה פ"ד, ב.).

2) המלוה מעות בלא עדים או שטר, עובר באיסור לפני עיור, לפי שעולה על רוחו של הלוה לכפור בהלוואה (ב"מ עה: ושו"ע חו"מ ע, א.).

3) המושיט כוס יין לנוזר או אבר מן החי לבן נח, עובר באיסור 'לפני עיור' (פסחים כב:).

4) בזמני אידיהם (חגותיהם) של הגוים, אסור למכור להם כל חפץ אשר קיים חשש שמא ישתמשו בו לצורך עבודה זרה, וכן אסור להמציא להם מעות לצורך קניית דברים אלו (ע"ו ו.).

5) אסור לתת דבר מאכל למי שאינו מברך, או לתת פת למי שלא נטל ידיו (שולחן ערוך או"ח קסט, א-ב.).

ב. כמו כן אסור למכור בגדי איסור, או בגדים שאינם תואמים את מידתה של הלובשת. האיסור חל גם על היצרן, המשווק, בעל החנות, המוכרות, המפרסמים על קיום המכירה, וכל המסייעים לעבירה*.

(א) ומה שנהוג לכתוב 'אין המערכת נוטלת אחריות על תוכן המודעות', אינו מועיל כלום, שעצם ההודעה לציבור